

УДК 373.3/.5.043.2-056.2/.3:37(091)(477)-051

Могильний Ф. В.

ІДЕЇ ІНКЛЮЗІЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглянуто основні ідеї інклюзії у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського. Виокремлено виховне значення сім'ї як головного інструменту, умови успішного виховання дітей. Проаналізовано особливості впливу та значення школи у подоланні бар'єрів, з якими зустрічаються діти з інвалідністю. Описано досвід В. О. Сухомлинського у сприянні позитивному впливу однолітків на дітей з інвалідністю. Узагальнено ідеї педагога щодо виховання дітей, які мають інвалідність.

Ключові слова: інвалідність, інклюзія, сім'я, школа, педагог, однолітки, гармонійність.

Постановка проблеми. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, більше мільярда осіб, або близько 15 % населення планети, живуть з якою-небудь формою інвалідності. Близько 15,6 %-19,4 % осіб віком 15 років і старше живуть з інвалідністю. В рамках цих оцінок, 2,2 % мають досить значні труднощі з функціонуванням, тоді як 3,8 % мають «важку форму інвалідності». Згідно вимірювань дитячої інвалідності (0-14 років), вона складає 5,1 % дітей, з яких 0,7 %, мають «важку форму інвалідності» [2].

Чисельність інвалідів постійно росте. Це відбувається у зв'язку із старінням населення, а також внаслідок глобального зростання хронічних станів, таких як діабет, серцево-судинні хвороби і психічні захворювання. У країнах з низьким і середнім рівнем доходу на частку хронічних хвороб припадає, за оцінками, 66,5 % загальної кількості років, прожитих з інвалідністю [1].

Також на поширення інвалідності в окремо взятій країні впливають тенденції розвитку патологічних станів, а також тенденції розвитку чинників навколишнього середовища і інших чинників, таких, як дорожньо-транспортні події, природні катастрофи, конфлікти, харчування і зловживання наркотичними речовинами.

У світових тенденціях поширеності інвалідності Україна також має невтішні показники: 6,14 % від чисельності наявного населення України з них діти-інваліди до 18 років 0,37 % від чисельності наявного населення України та 5,99 % від загальної кількості осіб з інвалідністю. Щорічно в Україні в середньому на пів відсотка збільшується кількість осіб з інвалідністю.

Таким чином, зазначена статистика поширеності та специфіка складності інвалідності вимагає від людства постійної актуалізації даної проблеми та пошуку найбільш ефективних шляхів, методів її подолання. Не винятком є і досвід попередніх поколінь дослідників, що повинно ставати фундаментом для інновацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчість Василя Олександровича Сухомлинського, починаючи з 1950-х років, привертала увагу не тільки освітян, а й усієї громадськості. Про масштаби вивчення й розповсюдження творчого доробку педагога-новатора свідчать матеріали трьох бібліографічних показників, підготовлених дружиною Ганною Сухомлинською і донькою Ольгою Сухомлинською.

За визначенням академіка О. Савченко, сформувався напрям в історії педагогіки – «сухомлиністика», який, спираючись на творчий доробок В. Сухомлинського, досліджує і поширює його спадщину, підтримує досвід реалізації й розвиток його ідей в Україні та за її межами.

Загальнотеоретичні положення, визначення особливостей функціонування та структури педагогічних систем вивчали Г. Александров, К. Баханов, В. Беспалько, Н. Кузьміна, Л. Новикова та ін. Аналізу складових педагогічної системи В.О. Сухомлинського, виділенню етапів їх становлення й розвитку присвятили свої праці М. Богуславський, Б. Кваша, В. Кузь, М. Мухін, В. Риндак, А. Розенберг, О. Сухомлинська. Деякі аспекти гуманістичних ідей В.О. Сухомлинського розкривається в працях Ш. Амонашвілі, М. Богуславського, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін. Проблему «важких» дітей в педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського вивчала, В. Єрмаков, Н. Кравець, О. Хромова, Л. Штефан [5].

Мета дослідження – охарактеризувати можливі шляхи вирішення проблем дітей, що мають інвалідність у педагогічній спадщині Василя Олександровича Сухомлинського.

Завдання роботи

1. На основі аналізу наукових праць В. О. Сухомлинського з'ясувати виховне значення сім'ї для дітей, що мають інвалідність.
2. Обґрунтувати важливість та зміст діяльності вчитель, дирекції школи щодо вирішення проблем дітей, що мають інвалідність.
3. Виокремити роль шкільного колективу однолітків у подоланні бар'єрів з якими зустрічаються діти, що мають інвалідність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Огляд історичних етапів розвитку людської цивілізації свідчить, що уявлення про «інвалідність» еволюціонують. Критерії її визначення зазнають змін і поступово переносяться із сфери життя окремого індивіда у сферу організації життєдіяльності самого суспільства.

Усвідомлення, осмислення змісту поняття «інвалідність» має особливе значення як під час поточного ділового спілкування, так і у період визначення цілей і розробки планів та програм щодо зміни соціальної політики стосовно осіб з фізичними та розумовими вадами: біомедичне визначення; філантропічне визначення; соціологічне визначення; економічне визначення; соціально-політичне визначення.

Найбільш уніфіковане та універсалізоване поняття «інвалідність», на нашу думку, сформульоване у Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права інвалідів: «Інвалідність – поняття, яке еволюціонує і є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми з інвалідністю та перешкодами у стосунках і середовищі і яка заважає їхній повноцінній і дієвій участі у житті суспільства на рівні з іншими» [4].

Згідно з Всесвітньою доповіддю щодо інвалідності (2011 р.), над якою працювали більше ніж 380 експертів з різних країн світу, визначаються основні бар'єри у суспільстві, пов'язані з «інвалідністю»: неадекватні заходи політики і стандарти; нестача послуг; проблеми з наданням послуг; недостатнє фінансування; відсутність доступності; неадекватні інформація і комунікація; відсутність консультування та включення в суспільне життя; відсутність даних і досвіду [2].

Останнім світовим світоглядно-практичним досягненням у напрямку вирішення проблем людей з інвалідністю є інклюзія. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) трактує поняття інклюзії як процес, який допомагає долати бар'єри, що обмежують присутність, участь і досягнення людей. Таким чином, інклюзія – це спосіб мислення і дії, що сприяють подоланню бар'єрів, з якими зустрічаються особи з інвалідністю.

Даючи загальну характеристику педагогічній творчості В.О. Сухомлинського, варто наголосити, що вона охопила усі сфери педагогічної діяльності школи, сім'ї та всього суспільства. Така об'ємність пояснюється великим асортиментом методів та засобів педагогічного впливу. Не оминув увагою видатний педагог і дітей з особливими потребами. У своїх творах він часто називає їх «важкими». А головними причинами цього є відсутність людяного ставлення, перенесені хвороби чи соціальне неблагополуччя батьків. За словами педагога, хвороба – це боротьба людського духу з небезпеками та загрозами, які можуть подолати людину, якщо вона не візьме себе в руки та почне боротися, гартуючи свій дух. З хворою дитиною потрібно проводити спеціальну виховну роботу [11].

І хоча чіткої градації бар'єрів, з якими стикаються діти з інвалідністю, В.О. Сухомлинський не визначав, але робив чіткі рекомендації для педагогів, батьків та навіть однолітків. Цим, на нашу думку, і сприяв втіленню сучасного поняття інклюзії, а, зокрема, інклюзивного навчання – підхід та філософія, яка передбачає, щоб усі учні отримували більше можливостей, як у плані навчання, так і в соціальному житті.

У школі Василь Олександрович Сухомлинський наголошував на необхідності встановлення спеціального режиму праці та відпочинку для дітей з особливими потребами на основі досліджень вчителів, лікарів, членів батьківського комітету, стану та специфіки кожного учня. Директору, у свою чергу, потрібно аналізувати, вивчати умови, у яких проходить життя дитини, як у школі так і вдома, щоб оптимізувати життєдіяльність дітей. Окрім цього, потрібно, щоб про стан здоров'я дітей періодично доповідав лікар на засіданні педагогічної ради.

Для педагогів він рекомендував вести записи про дітей з особливими потребами. Дуже важливим є помітити якнайменші особливості їх поведінки, розумової праці на уроках і вдома. Записи та спостереження допомагають вчителю у його роботі.

При першому вивченні матеріалу виключно важливо бачити самостійну роботу школярів з особливими потребами, адже кожен із дітей має свою специфіку сприйняття та засвоєння навчального матеріалу. Василь Олександрович Сухомлинський випробовував багато засобів полегшення розумової праці школярів і дійшов висновку, що найбільш ефективним засобом є читання. Потрібно спонукати учнів до мислення через читання. За його словами млявість, інертність, кваліть нервових клітин кори півкуль головного мозку можна вилікувати здивуванням, захопленням від читання, як млявість м'язів виліковують фізичні вправи. Чим важче вчитися школяреві, чим більше труднощів зустрічає він у розумовій праці, тим більше йому треба читати. Педагог повинен супроводжувати дитину не лише на уроках, але й комунікувати поза школою [8, 9].

Сім'ї Василь Олександрович Сухомлинський визначив найважливіше місце у вихованні дитини, в тому числі і що стосується дітей з особливими потребами. Виховуючи свою дитину, батьки виховують себе, створюючи майбутнє. Адже це найпочесніша, найважливіша робота у житті кожної людини. Ця праця вимагає інколи навіть самозречення через злиття розуму, мудрості та любові. Багато духовних сил потрібно докласти до виховання дитини, яка втратила віру у людей і добро через хворобу. Любов у найширших її проявах педагог вважав головним інструментом та умовою виховання дітей. Багато бар'єрів у житті дітей походять із сім'ї, саме тому батьки повинні дуже тісно співпрацювати з усіма соціальними інститутами, які можуть допомогти їх подолати [9].

Важливого значення Василь Сухомлинський у своїх працях надавав проблемам взаємовідносин у дитячому колективі – одній зі сфер життя школи, що може як допомогти у подоланні бар'єрів, з якими зустрічаються діти, так і їх створювати. За його словами, інколи достатньо одного слова, щоб зцілити дитину з інвалідністю. Тому, щоб одна дитина не «поранила» іншої, потрібно вчити дітей відчувати душею все, що її оточує. Показовою є історія, описана у доробках Василя Олександровича Сухомлинського про 7-річного хлопчика, який був прикутий до ліжка 2 роки. Дізнавшись про це, його вихованці відразу зголосилися провідати немічного. Перша зустріч дітей залишила глибокий слід в душі дітей. Вони поспілкувалися з ним, подарували іграшки, малюнки, азбуку. Подальші відвідини хлопчика стали для кожної дитини душевною потребою. Така дружба принесла перші плоди, хлопчик вивчив азбуку, навчився читати, писати. Кожен учень прагнув бути причетним до його успіхів. У нього проявилися здібності до малювання. Він малював картинки і дарував їх товаришам. Влітку школярі виносили ліжко на вулицю, грали поряд з ним, розповідали один одному різні історії. Через рік такого активного спілкування хлопчик почав дивовижним чином одужувати. У результаті закінчив школу, технікум і влаштувався на роботу. Для школярів дружба з хворим хлопчиком стала сильним соціалізуючим поштовхом, що на все життя збагатив їхню душу серце та розум [11].

Таким чином, якщо в загальному характеризувати всю діяльність Василя Олександровича Сухомлинського, то червоною ниткою по всій творчості проходить ідея гармонійності у всіх аспектах виховання дітей: духовному, фізичному, душевному. Для цього повинні об'єднатися всі інститути суспільства. Адже лише гармонія оточуючого дитину всесвіту зможе зародити її в самій дитині. Гармонійність суспільного та особистісного – взаємовпливаючий ідеал людини. Як писав Василь Сухомлинський: «А хіба можна говорити про гармонійний розвиток суспільства, про загальне благо, якщо у нас в суспільстві будуть люди, нещасні з цієї причини?». Тому можна з впевненістю стверджувати, що подолання всіх бар'єрів з якими стикаються діти з інвалідністю це наступний еволюційний щабель нашого суспільства та кожного без винятку громадянина.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, на основі проведеного аналізу педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського в контексті пошуку можливих шляхів вирішення проблем дітей, що мають інвалідність, можна зробити такі висновки:

1. Сім'я є головним осередком виховання дитини з інвалідністю. Батьківство та материнство це те до чого повинна готуватися кожна людини з дитинства. Лише самовіддана праця кожного з членів сім'ї може зберегти її та допомогти подолати труднощі. А невичерпним джерелом повинна стати всеохоплююча любов.

2. Школа – це спрощена модель суспільства. Якщо дитина з інвалідністю зможе успішно соціалізуватися в цьому мікрокосмі, тоді це стане запорукою готовності до життя в суспільстві. Тому, Василь Олександрович залишив у своїх творах величезну кількість практичних рекомендацій для директора школи, вчителів та навіть виокремив роль батькам у шкільному житті дітей. Колектив школи повинен бути дуже чутливим до всього, що відбувається в душі дитини та її оточенні. Керуючись лише індивідуальним, ситуативним підходом до кожного учня.

3. На прикладах, наведених у творах педагога, колектив однолітків постає своєрідним посередником між особистістю дитини та дорослим життям. Це наповнення шкільного мікрокосму, своєрідне моделювання суспільства дорослих. Дієвим інструментом у вихованні дитячого колективу, що стосується дітей з інвалідністю, є дотичність, безпосередня участь у житті однолітків. Інколи слово не може проникнути в душу, серце та розум дітей. Натомість, результати власної діяльності остаточно та безповоротно формують особистість дитини.

Але при цьому, жодна із зазначених складових виховного процесу дитини не повинна працювати окремо. Адже умовою цивілізаційного розвитку та формування нашого громадянського суспільства є: «Усунення бар'єрів на шляху до участі інвалідів у житті суспільства і інвестування достатнього об'єму засобів, знань і досвіду, щоб розкрити величезний потенціал людей з інвалідністю», – наголошував професор Стівен У. Хокінг.

Звісно, проведене дослідження не претендує на вичерпність усіх аспектів проблеми подолання бар'єрів з якими зустрічаються діти з інвалідністю. Доцільно продовжити дослідження у площині більш детального розкриття ідей інклюзії у творчості В.О. Сухомлинського та осучасненого практичного втілення його досвіду.

Використані джерела

1. The global burden of disease: 2004 update. – Geneva, World Health Organization, 2008.
2. Всемирный доклад об инвалидности Всемирная организация здравоохранения. – Женева, 2011 – 28 с.
3. Інвалідність та суспільство : навчально-методичний посібник. За заг. редакцією Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. / Кол. авторів: Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В., Буров С. Ю., Азін В. О., Грибальський Я. В., Найда Ю. М. – К., 2012. – 216 с.
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю [Електронний ресурс] – Режим доступу – http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
5. Сараєва Олена Вікторівна. Педагогічна система В.О.Сухомлинського в науковому доробку вітчизняних учених : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Херсонський держ. ун-т. – Херсон, 2007. – 250 с.
6. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : в 3 т. / В. А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1979-1981.
7. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1990. – 286 с.
8. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1985. – 557 с.
9. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – Київ: Рад. школа, 1978. – 263 с.
10. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1988. – 284 с.
11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – 654 с.
12. Сухомлинський про роботу з дітьми з особливими потребами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vsukhomlynskyi.edukit.kr.ua/news/id/7>

Мохульни Ф.

THE IDEAS OF INCLUSION IN PEDAGOGICAL HERITAGE OF V.O. SUKHOMLYNSKYI

This article is the result of analysis of a number of pedagogical developments of a teacher-innovator V.O. Sukhomlynskyi. In order to understand the teacher's views on the problem more clearly it was getting acquainted with some pages of his biography.

Data of domestic and international statistics on a number of people living with disabilities have become an actual element of the paper. The meaning of the term «disability» has also been highlighted. The main barriers in society related to «disability» have been defined.

The article focuses on the main ideas of inclusion in pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynskyi. The search of possible ways to overcome the barriers which the children with disabilities face with was carried out on the basis of analysis of Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi's papers. The educational value of a family was singled out. The teacher's views on the conditions for children's successful upbringing in the family as the main center of a child with disability upbringing were analyzed.

The peculiarities of the influence and significance of a school on a child as a simplified model of society are also described. The success of socialization of children with disabilities in this microcosm as a guarantee of readiness for life in society is examined. Practical recommendations for the directors of schools, teachers and even parents' participation in school life of children are revealed.

V.O. Sukhomlynskyi's experience in promoting positive influence of peers on children with disabilities is presented. In order children with special educational needs feel themselves as a full member of society. A peculiar modeling of adult society is described. Tanginess, direct participation in peers' life as an effective tool in children's collective upbringing, concerning children with disabilities, is distinguished. The importance of the results of children's own activities as a factor of final and irrevocable formation of child's personality is emphasized.

Key words: disability, inclusion, family, school, teacher, peers, harmony.

Стаття надійшла до редакції 27.09.2018 р.